

مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری در کودکان با خانواده تک‌والد و عادی

رضوان میرجلیلی^۱ احمد زندوانیان^۲ مریم صالح‌زاده^۳

چکیده

پدیده تک‌والدی در تمام دنیا به‌عنوان یک بحران بزرگ اجتماعی مطرح است. هدف این پژوهش، مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری کودکان خانواده‌های تک‌والد با دووالد در جامعه آماری دانش‌آموزان پایه چهارم، پنجم و ششم ابتدایی شهر یزد در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ است. با روش پژوهش علی-مقایسه‌ای (پس‌رویدادی)، ۶۹ دانش‌آموز تک‌والد (گروه تک‌والد) با نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و با ۶۹ دانش‌آموز دووالد (گروه گواه) از نظر متغیرهای جنسیت، پایه تحصیلی، وضعیت جسمانی و عملکرد تحصیلی هم‌تا شدند. سپس هر دو گروه پرسشنامه‌های ادراک از محیط کلاس (جنتری، گابل و ریزا)، سرزندگی تحصیلی (حسین چاری و دهقانی زاده) و مقیاس قلدری (ایلی نویز) را تکمیل کردند. تحلیل داده‌ها با آزمون‌های t وابسته و t مستقل، ویل کاکسون و U من‌ویتنی انجام شد. یافته‌ها نشان داد بین میزان ادراک از محیط کلاس و سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان تک‌والد و عادی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد، اما میزان زورگویی و قربانی شدن دانش‌آموزان تک‌والد به‌طور معنی‌داری بیش از دانش‌آموزان عادی است. همچنین تفاوت ادراک از محیط کلاس و سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان تک‌والد دختر و پسر معنی‌داری نیست، اما میزان قلدری (زورگویی و قربانی شدن) در بین پسران تک‌والد به‌طور معنی‌داری بیشتر از دختران تک‌والد است، لذا ارائه خدمات مشاوره‌ای به کودکان تک‌والد، برگزاری کارگاه‌های آموزشی جهت آشناسدن معلمان، کادر مدرسه و خانواده‌ها به‌خصوص در بحث قلدری مؤثر است.

واژگان کلیدی: خانواده تک‌والد، خانواده دووالد، ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی، قلدری.

e.mirjalili1370@gmail.com

^۱ کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه یزد، یزد، ایران

^۳ استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه یزد، یزد، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۰۷

DOI: 10.22051/JWFS.2020.30051.2351

مقدمه

سیستم خانواده، شالوده اساسی در ساختار اجتماعی جوامع است به طوری که سلامت یا آسیب آن منجر به قوام یا فروپاشی جامعه می شود (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۵). بر اساس منابع فقهی، خانواده مطلوب اسلامی دارای کارکردهای زیستی، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی، آموزشی و حمایتی (عاطفی و معنوی) است (ملکی فاراب، شجاع نوری، بستان نجفی، حسینیان و لیبی، ۱۳۹۶). پرورش نسل، تأمین نیازهای اساسی، یکپارچگی اجتماعی و از همه مهم تر، تأمین سلامت و رشد جامعه از کارکردهای اساسی خانواده است (مورفی، نالون و وتچلر، ۲۰۱۵). جریان‌هایی مانند مدرنیته، شهرنشینی، جهانی شدن، صنعتی شدن، فراهم شدن فرصت آموزش همگانی، گسترش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی (اینستاگرام، تلگرام و ...) باعث تغییر سبک زندگی و حتی تغییر کارکردهای خانواده شده است (نازک تبار، ملانیا جلودار و حسینی درونکلائی، ۱۳۹۴؛ چابکی، ۱۳۹۲). نقش خانواده در رشد و تربیت فرزندان همواره مورد توجه نظریه پردازان و پژوهشگران قرار داشته است. در واقع خانواده بیش از تمام محیط‌های اجتماعی دیگر در رشد فرد تأثیر دارد و کودک بیش از این که از اوضاع اجتماعی متأثر شود، تحت تأثیر شیوه‌های تربیتی خانواده قرار می گیرد (ساعتچی و همکاران، ۱۳۹۱)؛ بنابراین واضح است که خانواده در شرایطی می تواند به ایفای نقش‌های اساسی خود بپردازد که از جنبه‌های گوناگون از سلامت برخوردار باشد. هرگاه خانواده یکی از ارکان اصلی خود یعنی پدر یا مادر را به هر دلیل از دست دهد، تقارن آن به هم می ریزد و مشکلات گوناگون اقتصادی، آموزشی، فرهنگی، رفتاری و اجتماعی برای دیگر افرادش به وجود می آید (فرید، ۱۳۸۸؛ به نقل از صالحی، امامی پور و حاجی حسینی، ۱۳۹۲: ۹۳). امروزه پدیده تک‌والدی^۱ (تک‌سرپرستی) در تمام دنیا به عنوان یک بحران بزرگ اجتماعی مطرح است. وُیسمن^۲ (۲۰۱۵) در نگاهی بین‌المللی به خانواده‌های تک‌والد گزارش می کند که به طور میانگین ۱۳/۷٪ کودکان در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه OECD در سال ۲۰۱۲ در خانواده‌های تک‌والد زندگی می کردند. بر اساس آمار مرکز ملی آمایش کودکان^۳ آمریکا (۲۰۱۹) بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷ حدود ۳۲ تا ۳۵٪ کودکان ایالات متحده در خانواده‌های تک‌والد زندگی می کردند. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، ۷/۲ درصد خانوارهای ایرانی تک‌والد (۱۷ درصد مرد سرپرست و ۸۷ درصد زن سرپرست) هستند و بررسی‌ها نشانگر روند رو به رشد این پدیده در ایران است (ایرنا، ۲۹ خرداد ۱۳۹۷).

^۱. Single Parent

^۲. Woessmann

^۳. National KIDS COUNT

خانواده تک‌والد یکی از شرایط خاص خانوادگی است که به‌عنوان یک متغیر مهم محیطی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تأثیر ویژه‌ای بر رشد عمومی و ابعاد مختلف رفتار فرزندان می‌گذارد (نلسون، ۲۰۱۳). خانواده‌های تک‌والدی ممکن است در اثر گسستگی خانواده یا مرگ یکی از والدین ایجاد شوند و کودکان در این خانواده‌ها نسبت به کودکان خانواده‌های دووالد با احتمال بیشتری دچار فقر اقتصادی، اعتمادبه‌نفس ضعیف و ترک تحصیل می‌شوند (آماتو، ۲۰۱۰). یحیی‌زاده و حامد (۱۳۹۴) در فراتحلیل پژوهش‌های داخلی مربوط به حوزه فرزندان طلاق دریافتند وضعیت سلامت روان و زیرمقیاس‌های آن در فرزندان طلاق در مقایسه با فرزندان یتیم و عادی نامطلوب‌تر است و آسیب‌های اجتماعی فرزندان طلاق را تهدید می‌کند. در بسیاری از موارد، استرس والدگری در کنار فشارهای روانی- اجتماعی و اقتصادی در والد سرپرست خانوار در خانواده‌های تک‌والد می‌تواند به بدرفتاری و غفلت نسبت به فرزندان منجر شود (برای نمونه پژوهش بارنهارت و مگوایر- جک، ۲۰۱۶) و به‌نوبه خود کودکان را برای آسیب‌های روانی اجتماعی بعدی مستعد سازد. به‌طورکلی عدم حضور هر یک از والدین در خانواده، سبب تضعیف کارکرد خانواده و کاهش نظارت می‌شود و در نتیجه احتمال بروز بزهکاری، مشکلات جسمانی، آشفتگی روانی اجتماعی و اختلالات رفتاری در فرزندان افزایش می‌یابد (ایتل، ۲۰۰۶).

از دیگر اثرات خانواده و مؤلفه‌های آن (ساختار، عملکرد، الگوهای ارتباطی و ...) می‌توان به اهمیت خانواده در شکل‌گیری فرایندهای شناختی، نگرش‌ها و ادراکات در فرزندان اشاره نمود. بر اساس نظریه‌های انگیزشی به‌ویژه نظریه گرونیچک، دسی و ریان (۱۹۹۷) نگرش‌ها و ادراکات فرزندان تحت تأثیر عملکردها و رفتارهای والدین آن‌هاست. یکی از متغیرهای شناختی مهم در حوزه تعلیم و تربیت، ادراک از محیط کلاس است. جنتری، گابل و ریزا (۲۰۰۲) ادراک کلاس را نوع ادراک دانش‌آموزان از کلاس و فعالیت‌های یادگیری کلاسی می‌دانند و آن را به مؤلفه‌هایی چون: علاقه، انتخاب، چالش و لذت از فعالیت‌های کلاسی تقسیم‌بندی کرده‌اند. پاتریک، ریان و کاپلان^۱ (۲۰۰۷) بیان می‌کنند که ادراک دانش‌آموز از محیط کلاس با ویژگی‌های زمینه‌ای و شخصی او پیوند دارد و این امر به‌نوبه خود بر روشی که وی درباره دنیای اجتماعی خود می‌اندیشد و نیز رویکردش نسبت به محیط اطرافش، تأثیر می‌گذارد. با توجه به شرایط کلاس، دانش‌آموزان به دلیل تجارب، باورها و طرح‌های شناختی متفاوتی که دارند ادراک آنان از محیط کلاس متفاوت است. به نظر می‌رسد که تجارب خانوادگی دانش‌آموزان به‌طور مستقیم یا به‌واسطه سایر عوامل بتواند بر ادراک دانش‌آموزان از محیط کلاس تأثیرگذار باشد؛ بنابراین احتمال تفاوت دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و دووالد در این زمینه قابل بررسی است.

^۱ Patric, Ryan & Kaplan

اهمیت تأثیر ساختار خانواده بر عملکرد تحصیلی فرزندان در بعضی پژوهش‌ها موردتوجه قرار گرفته است. در واقع بر اساس نظریات بوم‌شناختی به‌ویژه نظریه برونر، روابط بین خانواده و مدرسه یک نظام میانی مهم تلقی می‌شود (اپستاین^۱، ۲۰۰۲، به نقل از بیابانگرد، ۱۳۹۴). جیمز و ویلسون (۲۰۰۲)، به نقل از بختیاری و حسینی، (۱۳۸۳: ۳)، معتقدند کودکانی که با یکی از والدین خود زندگی می‌کنند، دو برابر بچه‌هایی که با هر دو زندگی می‌کنند، از مدرسه اخراج می‌شوند و دانش‌آموزان دبیرستانی که خانواده تک‌والدی دارند، نسبت به دانش‌آموزانی که در یک خانواده هسته‌ای زندگی می‌کنند، در امتحانات نمرات پایین‌تر از حد متعارف کسب می‌کنند، معدل پایین‌تری دارند و میزان مشارکت آن‌ها در کارهای مدرسه نیز در این گروه از دانش‌آموزان کمتر است. بعضی از پژوهش‌ها نیز به تأثیر کیفیت رابطه والد-فرزند و نظارت والدینی در عملکرد تحصیلی فرزندان در خانواده‌های تک‌والد پرداخته و رابطه مثبت معنی‌داری را نشان داده‌اند (برای نمونه مالکزیک و لاوسون، ۲۰۱۷). هرچند پژوهش‌هایی نیز نشان داده‌اند که بین تک‌والدی و نمرات تحصیلی در کودکان رابطه معنی‌داری مشاهده نمی‌شود (برای نمونه آمانو، پترسون و بیٹی، ۲۰۱۵). به نظر می‌رسد که سرزندگی تحصیلی نیز از متغیرهایی است که از شرایط خانوادگی فرد تأثیر می‌پذیرد. سرزندگی تحصیلی به‌عنوان پاسخ مثبت، سازنده و انطباقی به انواع چالش‌ها و موانعی که در عرصه مداوم و جاری تحصیلی تجربه می‌شود اشاره دارد (پوتوین و همکاران^۲، ۲۰۱۱، نقل از مرادی، شاهمرادی، محمودی و شیبانی، ۱۳۹۴: ۹۳). در واقع طرح مفهوم سرزندگی به روان‌شناسی مثبت‌نگر برمی‌گردد و به مفهوم تاب‌آوری نزدیک است. در زمینه تحصیلی اولین بار مارتین و مارش (۲۰۰۶) سرزندگی تحصیلی را مطرح و آن را لازمه زندگی موفق و پیامدهای مثبت تحصیلی دانستند (مارتین، ۲۰۱۵). پیشایندهای سرزندگی تحصیلی در سه سطح مختلف روانی، عوامل مربوط به مدرسه و مشارکت در فرایند تحصیل و عوامل مربوط به خانواده و همسالان موردتوجه قرار گرفته است (مارتین و مارش، ۲۰۰۸، به نقل از قادریان، کریمیان پور و عزیزبانی، ۱۳۹۵: ۳). حمایت و الگوهای ارتباطی خانواده، نحوه فرزندپروری و اقتدار والدین و محیط خانواده، ارتباطات و تعاملات خانوادگی، تعهد و مسئولیت در قبال خانواده و انعطاف‌پذیری خانواده از جمله عواملی هستند که می‌توان به‌عنوان پیشایندهای خانوادگی سرزندگی تحصیلی به آن‌ها اشاره کرد (سلطانی‌بناوندی، خضری‌مقدم و بنی‌اسدی، ۱۳۹۵: ۴). دهقانی‌زاده و حسین چاری (۱۳۹۱) در پژوهشی دریافتند که الگوی ارتباطی خانواده (گفت‌وشنود) به‌صورت مستقیم قدرت پیش‌بینی سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه را دارد. در واقع هنگامی که فرزندان در زمینه‌های

¹. Epstein

². Putwain & et al

خانوادگی متنوع رشد می‌کنند، این زمینه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین عامل برای رشد فیزیولوژیکی و روانی آن‌ها مطرح می‌شود (دهقانی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲). با توجه به تجارب متفاوت فرزندان در خانواده‌های تک‌والد و دووالد، به نظر می‌رسد که سرزندگی تحصیلی نیز در این دو گروه تفاوت‌های قابل توجهی داشته باشد.

همچنین یکی از اختلالات رفتاری که در دهه‌های اخیر بسیار موردتوجه پژوهشگران قرار دارد قلدری کودکان و نوجوانان در مدرسه است. به نظر الویوس^۱ (۱۹۹۴) در قلدری، یک دانش‌آموز از طریق یک یا چند فرد مورد تهدید و آزار قرار می‌گیرد و این آزار در طول زمان تکرار می‌شود. همچنین این اقدام منفی در برخی افراد باعث می‌شود آنان تلاش کنند که به شخص دیگری آسیب برسانند که این خطرات ممکن است جسمی و روانی باشد. در سبب‌شناسی قلدری عوامل مختلفی از جمله، عوامل خانوادگی مطرح شده است. معمولاً زورگویان از خانواده‌هایی هستند که سطوح بالای طلاق و خشونت در آن رایج است. والدین این‌گونه کودکان الگوی نقش ضعیفی برای فرزندان خود فراهم می‌کنند، بسیار تند و خشن هستند. چون زورگویی وقتی روی می‌دهد که فردی به دیگری اعمال قدرت کند، بنابراین کودکانی که در خانواده تنبیه فیزیکی می‌شوند یا از والدین خود پیام‌های منفی در مورد خود دریافت می‌کنند، در بسیاری موارد برای به‌دست آوردن احساس بهتری درباره خود زورگویی می‌کنند (پلیک^۲، ۲۰۰۶). به‌طورکلی مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که عواملی مانند گسستگی رابطه کودک با والدین، تحمل رفتارهای پرخاشگرانه کودک توسط والدین و استفاده از روش‌های پرخاشگرانه در پرورش فرزندان (باورز، اسمیت و بینی^۳، ۱۹۹۴، به‌نقل از کراهه، ۱۹۹۵) و افسردگی مادر (نوماگوچی و فترو، ۲۰۲۰) در شکل‌گیری این الگوی رفتار ضداجتماعی نقش کلیدی دارند و مطالعات متعددی بر نقش متغیرهای بافتی خانواده (مانند سلامت روان و خشونت والدین) و متغیرهای رابطه‌ای خانواده (مانند حمایت، غفلت، والدگری ناکارآمد) بر بروز قلدری در کودکان و نوجوانان تأکید کرده‌اند (نوستینی، فیورتینی، دیپائولا و منسینی، ۲۰۱۹ و اسکیزو، ۲۰۱۴). با توجه به این‌که خانواده‌های تک‌والد معمولاً به لحاظ ساختاری و تربیتی تفاوت‌های قابل توجهی با خانواده‌های دووالد دارند، به نظر می‌رسد که میزان قلدری در فرزندان خانواده‌های تک‌والد و دووالد متفاوت باشد. به‌طورکلی بعضی از پژوهش‌ها افزایش سطوح مختلف رفتارهای پرخطر را در فرزندان خانواده‌های تک‌والد (برای نمونه قتل و مرگ‌های تصادفی، آمارو و پترسون، ۲۰۱۷) نشان داده‌اند.

¹. Olweus

². Placke

³. Bowers & Binney

بنابر مواردی که اشاره شد و با توجه به آمار روبه افزایش پدیده تک‌والدی در جامعه کنونی مان به نظر می‌رسد که بررسی تأثیرات این پدیده بر جنبه‌های مختلف روانی- اجتماعی و تحصیلی فرزندان حائز اهمیت باشد و با توجه به عدم امکان مداخله در ساختار خانواده باهدف انجام پژوهش، تحقیقات پس‌رویدادی و مقایسه خانواده‌های تک‌والد و دووالد در متغیرهای مختلف می‌تواند علاوه بر غنی‌سازی نظریه‌های موجود، در زمینه تدوین برنامه‌های پیشگیرانه و مداخلات روان‌شناختی و آموزشی نیز ارزشمند باشد؛ بنابراین در این راستا و با توجه به معدودبودن پژوهش‌های داخلی در مقایسه روان‌شناختی و تربیتی- آموزشی خانواده‌های تک‌والد و دووالد، پژوهش حاضر برای پاسخگویی به این سؤالات طراحی شد:

۱. آیا بین ادراک از محیط کلاس (به‌عنوان یک متغیر ادراکی- نگرشی)، سرزندگی تحصیلی (یک متغیر هیجانی- شناختی) و قلدری (یک اختلال رفتاری)، در دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و عادی تفاوت وجود دارد؟
۲. آیا بین ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری دانش‌آموزان تک‌والد پسر و دختر تفاوت وجود دارد؟
۳. آیا بین ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری در دانش‌آموزان والد متوفی و طلاق تفاوت وجود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف، پژوهشی کاربردی و از منظر روش گردآوری داده‌ها، پژوهشی علی-مقایسه‌ای است که طی آن دو گروه کودکان با خانواده تک‌والد و دووالد مورد مقایسه قرار گرفتند. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان تک‌والد (تک‌والد مادر- تک‌والد پدر) و کلیه دانش‌آموزان عادی پایه تحصیلی چهارم، پنجم و ششم مدارس دوره ابتدایی شهر یزد در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بود. تعداد ۶۹ کودک با خانواده تک‌سرپرست (۴۰ کودک طلاق و ۲۹ کودک با والد متوفی) به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و تعداد ۶۹ نفر نیز از بین دانش‌آموزان با خانواده عادی به‌عنوان گروه گواه انتخاب و از نظر متغیرهای جنسیت، پایه تحصیلی، وضعیت جسمانی و عملکرد تحصیلی هم‌تا شدند. تعداد اعضای دو گروه (۶۹ نفر) برابر است. چون متغیرهای سرزندگی تحصیلی و ادراک از محیط کلاس به وضعیت آموزشی مربوط بود، هر کودک تک‌والد با یک کودک عادی بر اساس پایه تحصیلی و عملکرد تحصیلی (بر اساس پرونده تحصیلی و راهنمایی مدیر مدرسه) جفت شد. همچنین، چون متغیر قلدری مدنظر بود، جنسیت و جثه بدنی همان کودک تک‌والد با کودک عادی در تشکیل جفت‌ها

(زوج‌ها) مدنظر قرار گرفت. جهت گردآوری داده‌ها از سه ابزار استفاده شد که در ادامه معرفی شده‌اند. نتایج آزمون اسمیرنوف کولموگروف درباره مفروضه نرمال بودن داده‌ها (جدول ۱) نشان داد که توزیع داده‌ها در برخی متغیرها (علاقه، سرزندگی) نرمال است اما توزیع داده‌ها در برخی متغیرها نرمال (انتخاب، لذت، زورگویی، قربانی) نیست. از این رو، پژوهشگران جهت تحلیل استنباطی داده‌ها، هم از آزمون پارامتری t برای دو گروه وابسته و هم از آزمون ناپارامتری ویل کاکسون جهت مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری در دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و عادی استفاده کردند. همچنین پس از بررسی مفروضه همگنی واریانس‌ها (آزمون لوین) از آزمون پارامتری t برای دو گروه مستقل و آزمون ناپارامتری U من‌ویتنی برای مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری در دانش‌آموزان تک‌والد پسر و دختر و دانش‌آموزان تک‌والد یتیم و طلاق استفاده کردند. نتایج آزمون‌های پارامتری و ناپارامتری مورد استفاده یکسان بود که در قسمت یافته‌ها، ارائه شده است.

جدول ۱. آزمون اسمیرنوف کولموگروف جهت بررسی پیش فرض نرمال بودن داده‌ها

متغیر	دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد			دانش‌آموزان خانواده‌های عادی		
	آماره	df	p	آماره	df	p
علاقه	۰/۱۰۳	۶۹	۰/۰۶۹	۰/۰۷۸	۶۹	۰/۲۰
چالش	۰/۰۸۱	۶۹	۰/۲۰	۰/۱۴۳	۶۹	۰/۰۰۱
انتخاب	۰/۱۴۴	۶۹	۰/۰۰۱	۰/۱۴۵	۶۹	۰/۰۰۱
لذت	۰/۱۲۵	۶۹	۰/۰۱	۰/۱۰۷	۶۹	۰/۰۴۷
سرزندگی	۰/۰۹۲	۶۹	۰/۲۰	۰/۰۶۸	۶۹	۰/۲۰
زورگویی	۰/۱۸۸	۶۹	۰/۰۰۱	۰/۱۷۷	۶۹	۰/۰۰۱
قربانی	۰/۱۷	۶۹	۰/۰۰۱	۰/۱۲۵	۶۹	۰/۰۰۱

تعداد دانش‌آموزان پسر تک‌والد شرکت‌کننده در پژوهش، ۳۴ نفر (۴۹/۳ درصد) بودند که با ۳۴ پسر دووالد هم‌تا شدند. تعداد دانش‌آموزان دختر تک‌والد دوره ابتدایی ۳۵ نفر (۵۰/۷ درصد) بودند که با ۳۵ دختر دووالد هم‌تاسازی شدند. تعداد دانش‌آموزان طلاق شرکت‌کننده در پژوهش، ۴۰ نفر (۵۸ درصد) و تعداد دانش‌آموزان با والد متوفی ۲۹ نفر (۴۲ درصد) است. در مجموع، ۶۹ کودک در گروه کودکان تک‌والد و ۶۹ کودک در گروه کودکان دووالد (گروه گواه) قرار داشتند.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه ادراک از محیط کلاس: پرسشنامه ادراکات فعالیت‌های کلاسی جنتری، گابل و ریزا^۱ (۲۰۰۲) شامل چهار زیرمقیاس ادراک علاقه، چالش‌انگیزی، انتخاب و لذت است. این آزمون ۳۱ گویه دارد که برداشت فرد را از کلاس و فعالیت‌های کلاسی منعکس می‌کند. گویه‌های زیرمقیاس‌ها با طیف لیکرت ۵ درجه‌ای عبارت‌اند از: علاقه: ۱ تا ۸، چالش‌انگیزی: ۹ تا ۱۷، انتخاب: ۱۸ تا ۲۴ و لذت: ۲۵ تا ۳۱. در پژوهش خوش‌طالع (۱۳۹۳) روایی محتوایی پرسشنامه توسط اساتید دانشگاه تأییدشده و آلفای کرونباخ آن بالای ۰/۷۰ ذکر شده است. پایایی کلی ابزار در پژوهش حاضر برحسب آلفای کرونباخ (۰/۹۳) و پایایی زیرمقیاس‌ها، به ترتیب (۰/۸۲)، (۰/۶۶)، (۰/۷۶) و (۰/۸۷) به دست آمد. همچنین در پژوهش حاضر مقدار آلفا در کودکان تک‌والد به ترتیب (۰/۶۴)، (۰/۴۶)، (۰/۷۱) و (۰/۶۹) و گروه همتا (۰/۵۷)، (۰/۴۸)، (۰/۴۵) و (۰/۷۰) شده است.

پرسشنامه سرزندگی تحصیلی: حسین چاری و دهقانی‌زاده (۱۳۹۱) پرسشنامه ۹ گویه‌ای سرزندگی تحصیلی را براساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت با الگوگیری از مقیاس سرزندگی تحصیلی مارتین و مارش (۲۰۰۶) توسعه دادند. بررسی حسین چاری و دهقانی‌زاده (۱۳۹۱) نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۰ و ضریب بازآزمایی ۰/۷۳ و دامنه همبستگی گویه‌ها با نمره کل بین ۰/۵۱ تا ۰/۶۸ بود که نشان می‌دهد گویه‌ها از همسانی درونی و ثبات رضایت‌بخشی برخوردارند. به منظور بررسی ساختار عاملی (روایی سازه) پرسشنامه، از تحلیل مؤلفه اصلی با چرخش متعامد واریماکس در سطح گویه استفاده شد. در پژوهش حاضر مقدار آلفا در کودکان تک‌والد (۰/۶۵) و کودکان گروه همتا (۰/۶۸) شده است.

مقیاس قلدری ایلی‌نویز: نسخه اولیه مقیاس قلدری ایلی‌نویز به وسیله اسپلاگه و هولت^۲ (۲۰۰۱) ساخته شده و به عنوان ابزاری که اعتبار آن از طریق پژوهش‌ها تأیید شده است، می‌تواند جهت اندازه‌گیری میزان رفتار قلدری و میزان قربانی قرارگرفتن دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گیرد. این مقیاس^۳ که برای اولین بار توسط محققان پژوهش حاضر به فارسی ترجمه و استفاده شده است، دو خرده‌مقیاس زورگویی و قربانی دارد. نتایج آلفای کرونباخ و دونیمه‌کردن برای کل مقیاس و زیرمقیاس‌ها بین ۰/۶۲ تا ۰/۹ به دست آمد. این مقیاس به دو بخش تقسیم می‌شود: سنجش میزان زورگویی که میزان درگیری دانش‌آموزان را در رفتار زورگویی می‌سنجد (پرسش‌های ۱ تا ۹) و میزان موردقربانی‌گرفتن که میزانی که

^۱. Gentry, Gable & Rizza

^۲. Espelage & Holt

^۳. در ایران یک نوع دیگر از مقیاس قلدری ایلی‌نویز ترجمه و اعتباریابی شده که ۱۸ گویه و سه خرده‌مقیاس قلدری، قربانی و نزاع دارد. مقیاس ۱۸ گویه‌ای در ایران توسط اکبری بلوطنگان و طالع پسند (۱۳۹۳) هنجاریابی شده است.

دانش آموزان به واسطه قلدری مورد تعدی (طعمه) قرار گرفته اند، را اندازه گیری می کند (پرسش های ۱۰ تا ۱۶). این مقیاس دانش آموزان را ترغیب می کند تا آنچه را که طی سی روز گذشته در مدرسه رخ داده است گزارش دهند. در پژوهش حاضر مقدار آلفا در کودکان تک‌والد به ترتیب (۰/۸۳) و (۰/۷۴) و کودکان گروه همتا (۰/۸۱) و (۰/۵۸) شده است.

یافته‌ها

در ارتباط با سؤال پژوهشی اول، با توجه به جدول ۲، میانگین کودکان تک‌والد در علاقه، چالش، انتخاب، لذت و سرزندگی تحصیلی (۳۱/۶۳)، (۳۱/۰۱)، (۱۷/۱۴)، (۲۷/۵۹) و (۲۶/۸۹) و در کودکان دووالد (۳۰/۷۱)، (۳۰/۹۸)، (۱۶/۸۸)، (۲۷/۴) و (۲۶/۱) است. با توجه به نتایج آزمون پارامتری t دو نمونه وابسته در جدول ۳ می توان دریافت که چون سطح معنی داری بیشتر از ۰/۰۵ است، بین زیرمقیاس های ادراک از محیط کلاس (علاقه، چالش، انتخاب و لذت) و همچنین سرزندگی تحصیلی در دانش آموزان خانواده های تک‌والد و دانش آموزان خانواده های عادی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

همچنین با توجه به جدول ۲، میانگین کودکان تک‌والد در زورگویی و قربانی (۶/۳) و (۶/۹۸) و در کودکان دووالد (۴/۷۲) و (۵/۵۹) است. با توجه به نتایج آزمون پارامتری t دو نمونه وابسته در جدول ۳، چون سطح معنی داری کمتر از ۰/۵ است می توان گفت میزان زورگویی و قربانی شدن در دانش آموزان تک‌والد به طور معنی داری از دانش آموزان عادی بیشتر است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در دانش آموزان تک‌والد و عادی

انحراف معیار عادی	انحراف معیار تک‌والد	میانگین عادی	میانگین تک‌والد	
۴/۱۷	۴/۶۳	۲۹/۵۵	۳۰/۱۱	علاقه
۵/۲۳	۵/۱۹	۳۱/۱۴	۳۰/۳۴	چالش
۴/۴۶	۶/۲	۱۸/۰۸	۱۷/۶۷	انتخاب
۴/۳۷	۵/۰۲	۲۷/۹۱	۲۶/۷۶	لذت
۵/۷۲	۶/۱۸	۲۵/۵۲	۲۵/۵۵	سرزندگی
۵/۸۲	۶/۷	۶/۲	۹/۰۲	زورگویی
۳/۵۱	۵/۷۵	۶/۲۶	۹/۲۳	قربانی
۵/۰۴	۴/۳	۳۱/۸۲	۳۳/۱۱	علاقه
۵/۱	۴/۷۵	۳۰/۸۲	۳۱/۸۵	چالش
۴/۰۳	۵/۳۶	۱۵/۷۱	۱۶/۶۲	انتخاب

۶/۱۳	۴/۶	۲۶/۹۱	۲۸/۴	لذت	
۸/۳۸	۷/۵۱	۲۶/۶۵	۲۸/۲	سرزندگی	
۳/۸۳	۳/۴۳	۳/۲۸	۳/۶۵	زورگویی	
۴/۰۵	۳/۲۳	۴/۹۴	۴/۸	قربانی	
۴/۷۴	۴/۶۹	۳۰/۷۱	۳۱/۶۳	علاقه	
۵/۱۳	۵/۰۱	۳۰/۹۸	۳۱/۰۱	چالش	
۴/۳۸	۵/۷۷	۱۶/۸۸	۱۷/۱۴	انتخاب	
۵/۳۲	۴/۸۵	۲۷/۴	۲۷/۵۹	لذت	کل
۷/۱۶	۶/۹۷	۲۶/۱	۲۶/۸۹	سرزندگی	
۵/۰۹	۵/۹۱	۴/۷۲	۶/۳	زورگویی	
۳/۸۳	۵/۱۲	۵/۵۹	۶/۹۸	قربانی	

به دلیل این که توزیع داده‌ها در متغیرهای انتخاب، لذت، زورگویی، قربانی نرمال نبود (جدول ۱)، جهت مقایسه متغیرهای پژوهش در دانش‌آموزان تک‌والد و عادی از آزمون ناپارامتری ویل کاکسون استفاده شد. نتایج آزمون ویل کاکسون در جدول ۴ نشان می‌دهد بین زیرمقیاس‌های ادراک از محیط کلاس (علاقه، چالش، انتخاب و لذت) و همچنین سرزندگی تحصیلی در دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و دانش‌آموزان خانواده‌های عادی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد، اما میزان زورگویی و قربانی شدن در دانش‌آموزان تک‌والد به‌طور معنی‌داری از دانش‌آموزان عادی بیشتر است.

جدول ۳. آزمون t دو نمونه وابسته مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری کودکان تک‌والد و عادی

p	df	t	فاصله اطمینان ۹۵٪		تفاوت‌های زوجی		انحراف استاندارد	میانگین	
			حد بالا	حد پایین	خطای معیار میانگین	خطای معیار میانگین			
۰/۱۰۸	۶۸	۱/۷۵	۱/۹۸	-۰/۱۲	۰/۵۲	۴/۳۶	۰/۹۲	علاقه	
۰/۹۶	۶۸	۰/۰۴	۱/۳۷	-۱/۳۱	۰/۶۷	۵/۶	۰/۰۲	چالش‌انگیزی	
۰/۷۱	۶۸	۰/۳۷	۱/۸۶۶	-۱/۱۴	۰/۷۰	۵/۸۶	۰/۲۶	انتخاب	
۰/۷۹	۶۸	۰/۲۶	۱/۶۲	-۱/۲۴	۰/۷۱	۵/۹۶	۰/۱۸	لذت	
۰/۴۹	۶۸	۰/۷۶	۲/۸۸	-۱/۲۹	۱/۰۴	۸/۶۹	۰/۷۹	سرزندگی	
۰/۰۳	۶۸	۲/۱	۳/۰۸	۰/۰۷	۰/۷۵	۶/۲۴	۱/۵۷	زورگویی	
۰/۰۲	۶۸	۲/۳۳	۲/۵۷	۰/۲۰	۰/۵۹	۴/۹۴	۱/۳۹	قربانی	

نکته مهم این است که آزمون پارامتری t برای دو نمونه وابسته و آزمون ناپارامتری ویل کاکسون

به نتایج یکسانی در مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری دانش‌آموزان

خانواده‌های تک‌والد و عادی انجامیده‌اند.

جدول ۴. آزمون ویل کاکسون مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری دانش آموزان تک‌والد و عادی

علاقه	چالش	انتخاب	لذت	سرزندگی	زورگویی	قربانی
-۱/۲۵۷	-۰/۳۰۶	-۰/۱۰۲	-۰/۲۵۹	-۰/۵۰۵	-۲/۰۴	-۲/۳۷
۰/۲۰۹	۰/۷۵۹	۰/۹۱۹	۰/۷۹۵	۰/۳/۶۱	۰/۰۴۱	۰/۰۱۸

در ارتباط با سؤال دوم پژوهش، با توجه به جدول ۲ میانگین علاقه، چالش، انتخاب، لذت و سرزندگی تحصیلی در پسران تک‌والد به ترتیب (۳۰/۱۱)، (۳۰/۳۴)، (۱۷/۶۷)، (۲۶/۷۶) و (۲۵/۵۵) و در دختران تک‌والد به ترتیب (۳۳/۱۱)، (۳۱/۸۵)، (۱۶/۶۲)، (۲۸/۴) و (۲۸/۲) است. نتایج آزمون t دو نمونه مستقل در جدول ۵ بیانگر آن است که آزمون لوین، واریانس ابعاد ادراک از محیط کلاس و سرزندگی تحصیلی را در دو گروه برابر می‌داند. همان‌طور که در جدول ۵ مشخص است فقط در بعد علاقه، میانگین دختران تک‌والد به‌طور معنی‌داری از پسران تک‌والد بیشتر است، اما بین ابعاد چالش‌انگیزی، انتخاب و لذت و همچنین سرزندگی تحصیلی پسران و دختران تک‌والد تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۵. آزمون t دو نمونه مستقل ادراک از محیط کلاس و سرزندگی در دانش آموزان تک‌والد دختر

اختلاف میانگین	آزمون t دو نمونه مستقل			لوین		برابری واریانس‌ها	علاقه
	p	df	t	p	F		
-۳	۰/۰۱	۶۷	۰/۵۴	۰/۴۲	۰/۶۵	برابری واریانس‌ها	علاقه
-۱/۵۱	۰/۱۵	۶۷	۰/۱۵	۰/۹۴	۰/۰۴	برابری واریانس‌ها	چالش‌انگیزی
۱/۰۵	۰/۴۵	۶۷	۰/۸۶	۰/۰۶	۳/۵۵	برابری واریانس‌ها	انتخاب
-۱/۶۴	۰/۱۶	۶۷	۰/۷۵	۰/۴	۰/۷۱	برابری واریانس‌ها	لذت
-۲/۶۴	۰/۱۱	۶۷	-۱/۵۹	۰/۲۴	۱/۳۸	برابری واریانس‌ها	سرزندگی تحصیلی
۵/۳۷	۰/۰۱	۴۸/۹	۴/۱۷	۰/۰۱	۱۲/۷	نابرابری واریانس‌ها	زورگویی
۴/۴۳	۰/۰۱	۵۱/۶	۳/۹۳	۰/۰۱	۱۰/۴	نابرابری واریانس‌ها	قربانی

با توجه به جدول ۲، میانگین زورگویی و قربانی در پسران تک‌والد به ترتیب (۹/۰۲) و (۹/۲۳) و میانگین زورگویی و قربانی در دختران تک‌والد به ترتیب (۳/۶۵) و (۴/۸) است. جدول ۵ بیانگر آن است که آزمون لوین، واریانس زورگو-قربانی را در دو گروه نابرابر می‌داند. همچنین با توجه نتایج آزمون

t مستقل و اینکه سطح معنی داری از ۰/۰۵ کوچک تر است مشخص می شود میزان زورگویی و میزان قربانی شدن در پسران تک‌والد به طور معنی داری بیش از دختران تک‌والد است.

جدول ۶. آزمون U من ویتنی مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی و قلدری تک‌والد

دختر و پسر

p	z	U من ویتنی	میانگین رتبه‌ها		تعداد	
			پسر	دختر		
۰/۰۰۸	-۲/۶۴۲	۳۷۵/۵	۲۸/۵۴	۳۴	۳۴	علاقه
			۴۱/۲۷	۳۵		
۰/۱۳۳	-۱/۵۰۴	۴۷۰	۳۱/۳۲	۳۴	۳۴	چالش
			۳۸/۵۷	۳۵		
۰/۵۷۲	-۰/۵۶۵	۵۴۸	۳۶/۳۸	۳۴	۳۴	انتخاب
			۳۳/۶۶	۳۵		
۰/۱۹	-۱/۳۱۲	۴۸۶	۳۱/۷۹	۳۴	۳۴	لذت
			۳۸/۱۱	۳۵		
۰/۱۸۹	-۱/۳۱۲	۴۸۶	۳۱/۷۹	۳۴	۳۴	سرزندگی تحصیلی
			۳۸/۱۱	۳۵		
۰/۰۰۱	-۴/۱۷	۲۴۹	۴۵/۱۸	۳۴	۳۴	زورگویی
			۲۵/۱۱	۳۵		
۰/۰۰۱	-۳/۴۰۷	۳۱۲	۴۳/۳۲	۳۴	۳۴	قربانی
			۳۶/۹۱	۳۵		

به دلیل این که توزیع داده‌ها در متغیرهای انتخاب، لذت، زورگویی و قربانی در گروه دانش‌آموزان تک‌والد نرمال نبود (جدول ۱)، جهت مقایسه متغیرهای پژوهش در دانش‌آموزان تک‌والد پسر و دختر از آزمون ناپارامتری U من ویتنی استفاده شد. نتایج آزمون U من ویتنی جدول ۶ نشان می‌دهد فقط در بعد علاقه، میانگین دختران تک‌والد به طور معنی داری از پسران تک‌والد بیشتر است، اما بین ابعاد چالش‌انگیزی، انتخاب و لذت و همچنین سرزندگی تحصیلی پسران و دختران تک‌والد تفاوت معنی داری وجود ندارد. همچنین میزان زورگویی و میزان قربانی شدن در پسران تک‌والد به طور معنی داری بیش از دختران تک‌والد است.

نکته مهم این است که آزمون پارامتری t برای دو نمونه مستقل و آزمون ناپارامتری U من ویتنی به نتایج یکسانی در مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری دانش‌آموزان تک‌والد پسر و دختر انجامیده‌اند. در ارتباط با سؤال سوم پژوهش، آزمون لوین (جدول ۷)، واریانس ابعاد ادراک از محیط کلاس درس، سرزندگی تحصیلی و قلدری (زورگویی/قربانی شدن) را در دو گروه دانش‌آموزان

تک‌والد یتیم و تک‌والد طلاق برابر می‌داند. مقایسه میانگین متغیرهای مذکور در جدول ۸ نشان می‌دهد که تفاوت دانش آموزان تک‌والد یتیم و تک‌والد طلاق بسیار ناچیز است. همچنین با توجه به نتایج آزمون پارامتری t دو مستقل و اینکه سطح معنی‌داری ابعاد ادراک از محیط کلاس درس، سرزندگی تحصیلی و قلدری (زورگویی/ قربانی شدن) از ۰/۰۵ بزرگ‌تر است مشخص می‌شود که بین ابعاد ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری (زورگو/ قربانی شدن) در دو گروه دانش‌آموزان تک‌والد متوفی (یتیم) و تک‌والد طلاق (جدول ۷) تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۷. آزمون t دو نمونه مستقل ابعاد ادراک محیط کلاس، سرزندگی و قلدری در دانش‌آموزان والد متوفی و طلاق

	آزمون t دو نمونه مستقل			لوین			
	اختلاف میانگین	p	df	t	p		
علاقه	۰/۶۸	۰/۵۵	۶۷	۰/۵۵	۰/۵۰	۰/۴۵	برابری واریانس‌ها
چالش	۱/۷۵	۰/۱۵	۶۷	۰/۱۵	۰/۶۳	۰/۲۲	برابری واریانس‌ها
انتخاب	۰/۲۵	۰/۸۶	۶۷	۰/۸۶	۰/۵۴	۰/۳۷	برابری واریانس‌ها
لذت	۰/۳۷	۰/۷۵	۶۷	۰/۷۵	۰/۷۷	۰/۱۸	برابری واریانس‌ها
سرزندگی تحصیلی	۰/۸۳	۰/۶۲	۶۷	۰/۴۸	۰/۱۶	۰/۱۸	برابری واریانس‌ها
زورگویی	۰/۵۸	۰/۶۸	۶۷	۰/۴۲	۰/۸۸	۰/۱۲	برابری واریانس‌ها
قربانی	۰/۹۲	۰/۴۶	۶۷	۰/۷۳	۰/۱۷	۱/۸۴	برابری واریانس‌ها

به دلیل این‌که توزیع داده‌ها در متغیرهای انتخاب، لذت، زورگویی و قربانی در گروه دانش‌آموزان تک‌والد نرمال نبود (جدول ۱)، جهت مقایسه متغیرهای پژوهش در دانش‌آموزان تک‌والد یتیم و طلاق از آزمون ناپارامتری U من‌ویتنی استفاده شد. نتایج آزمون U من‌ویتنی جدول ۸ نشان می‌دهد بین ابعاد ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری (زورگو/ قربانی شدن) در دو گروه دانش‌آموزان تک‌والد متوفی (یتیم) و تک‌والد طلاق تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

نکته مهم این است که آزمون پارامتری t برای دو نمونه مستقل و آزمون ناپارامتری U من‌ویتنی به نتایج یکسانی در مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری دانش‌آموزان تک‌والد یتیم و طلاق انجامیده‌اند.

جدول ۸. آزمون U من ویتنی مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی و قلدری در دانش آموزان تک‌والد یتیم و طلاق

میانگین	میانگین رتبه‌ها	من ویتنی U	Z	P		
۳۱/۹۲	۳۶/۲۴	۵۳۰/۵	-۰/۶۰۴	۰/۵۴۶	طلاق	علاقه
۳۱/۲۴	۳۳/۲۹				یتیم	
۳۱/۷۵	۳۷/۴۶	۴۸۱/۵	-۱/۲۰	۰/۲۳	طلاق	چالش
۳۰	۳۱/۶				یتیم	
۱۷/۲۵	۳۵/۱۶	۵۷۳/۵	-۰/۷۹	۰/۹۳۷	طلاق	انتخاب
۱۷	۳۴/۷۸				یتیم	
۲۷/۷۵	۳۵/۹۶	۵۴۱/۵	-۰/۴۶۹	۰/۶۳۹	طلاق	لذت
۲۷/۲۷	۳۳/۶۷				یتیم	
۲۷/۲۵	۳۶/۵۰	۵۲۰	-۰/۷۳۲	۰/۴۶۴	طلاق	سرزندگی
۲۶/۴۱	۳۲/۹۳				یتیم	تحصیلی
۶/۵۵	۳۶/۴۴	۵۲۲/۵	-۰/۷۰۲	۰/۴۸۳	طلاق	زورگویی
۵/۹۶	۳۳/۲				یتیم	
۷/۳۷	۳۶/۱۴	۵۳۴/۵	-۰/۵۵۵	۰/۵۷۹	طلاق	قربانی
۶/۴۴	۳۳/۴۳				یتیم	

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف مقایسه ادراک از محیط کلاس، سرزندگی تحصیلی و قلدری در بین کودکان تک‌والد و دووالد صورت گرفت. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین ادراک از محیط کلاس و سرزندگی تحصیلی در بین دانش‌آموزان تک‌والد و عادی وجود ندارد. بسیاری از پژوهش‌های پیشین در گستره تحقیقات داخلی و خارجی به مقایسه عملکرد تحصیلی و مؤلفه‌های آن در فرزندان خانواده‌های تک‌والد و دووالد پرداخته‌اند و پژوهش‌هایی که ادراک از محیط کلاس و سرزندگی تحصیلی را در این نمونه خاص مقایسه کرده باشند یافت نشد؛ بنابراین برای مقایسه یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های پیشین، به پژوهش‌های نزدیک (و نه مشابه) پرداخته می‌شود. برای نمونه پاملا و گیل (۱۹۹۸) نشان دادند که کودکان طلاق نسبت به کودکان عادی معدل پایین‌تری دارند و معلمان به‌طور مکرر این کودکان را دارای مشکلات رفتاری و نگرشی بیشتری ارزیابی می‌کنند. آمانو (۲۰۰۱) نیز در فراتحلیلی نشان داد که کودکان خانواده‌های طلاق در مقایسه با کودکان

عادی پیشرفت تحصیلی و روابط اجتماعی ضعیف‌تری دارند. به‌طورکلی اکثر شواهد پژوهشی حاکی از آن است که طلاق والدین در سنین کودکی، امور تحصیلی فرد را در کودکی، نوجوانی و جوانی تحت تأثیر قرار می‌دهد (استورکسن، رویسمب، هولمن و تمبس، ۲۰۰۶ و پاتر، ۲۰۱۰ و بارت و ترنر، ۲۰۰۶). به‌طورکلی رویکرد سیستمی، خانواده را سیستمی با تعاملات مداوم بین زیرسیستم‌های فردی و درعین‌حال یک زیرمجموعه در محیط خود می‌داند (فیثمن و فیثمن، ۲۰۰۳) و قطعاً بین تأثیرات خانواده و مدرسه بر عملکرد همه‌جانبه فرزندان، روابط متقابل و بعضاً پیچیده‌ای وجود دارد؛ بنابراین باوجودی که در پژوهش حاضر انتظار می‌رفت که دانش‌آموزان در خانواده‌های تک‌والد نسبت به دانش‌آموزان دووالد سرزندگی تحصیلی و ادراک از محیط کلاس متفاوت و ضعیف‌تری داشته باشند، یافته‌ها مغایر بود و با توجه به خلأ پژوهشی در این حوزه، نتیجه‌گیری و تبیین بهتر یافته‌ها نیازمند انجام پژوهش‌های بیشتر است، ولی به‌طورکلی شاید بتوان علت این عدم تفاوت معنادار را به برجسته‌شدن نقش مدارس و عملکرد بهتر سیستم‌های آموزشی کشور در سال‌های اخیر نسبت داد. در واقع وقتی خانه و خانواده در پس از طلاق، نقش و کارکرد خود را مختل می‌بیند، مسئولیت مدرسه به‌عنوان تنها ساختار و کانون حمایتگر برای فرزندان در طول رشد، جایگاه مهمی را به خود اختصاص می‌دهد (زمانی‌زارچی، غلامعلی لواسانی، اژه‌ای، اسکویی و صمدی کاشان، ۱۳۹۷). خوشبختانه در سال‌های اخیر به دلیل بهبود عملکرد پرورشی مدارس از طریق سیاست‌هایی همچون استخدام مشاوران و روان‌شناسان، بهبود در آموزش‌های ضمن خدمت معلمان باهدف درک صحیح تفاوت‌های فردی و خانوادگی دانش‌آموزان و به‌طورکلی ارتقای نگرش‌های جامعه نسبت به پدیده تک‌والدی می‌تواند در کاهش برجسب و پیش‌دآوری و آسیب‌های این پدیده در فرزندان طلاق به‌ویژه در نظام مدرسه نقش داشته باشد. از سویی دیگر با توجه به این‌که معمولاً پدیده تک‌والدی (که معمولاً پیامد طلاق و یا فوت یک والد) شرایط خانوادگی کودکان و نوجوانان را دچار تغییراتی مانند انزوای خانوادگی بیشتر، کاهش ارتباط با بسیاری از بستگان و آشنایان و ... می‌نماید به نظر می‌رسد که فضای مدرسه خود محیطی است برای تعامل با همسالان و دوستان و احساس تعلق و هویت اجتماعی و فاصله‌گیری موقت روزانه از فضای بعضاً پراسترس و آسیب‌دیده خانواده. در همین راستا هترینگتون^۱ (۲۰۰۰) در پژوهشی بر اهمیت مدرسه برای کودکانی که در خانواده‌های طلاق بزرگ می‌شوند، تأکید کرده است. به اعتقاد وی، کودکانی که هم والدینشان مقتدر بوده‌اند و هم محیط مدرسه آن‌ها با روش اقتداری با آن‌ها برخورد کرده است، در سرتاسر دوره ابتدایی عملکرد تحصیلی بالا و مشکلات بسیار اندکی داشته‌اند. در شرایطی که یکی از

¹ Hetherington

والدین مقتدر باشد، یک مدرسه مقتدر باعث افزایش سازگاری کودک خواهد شد. در نهایت تکرار این پژوهش با گروه نمونه بزرگتر نیز ممکن در ارزیابی یافته‌ها کمک‌کننده باشد.

بخشی دیگر از یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بین قلدری و قربانی بودن دانش آموزان تک‌والد و دووالد تفاوت معنی‌داری وجود دارد به طوری که دانش آموزان تک‌والد بیشتر از دیگران درگیر پدیده قلدری چه به عنوان زورگو و چه به عنوان قربانی می‌شوند. این یافته‌ها با نتایج پژوهش معتمدی شارک، غباری‌بناب و ربیعی (۱۳۹۵) و کرمن^۱ و همکاران (۱۹۹۵) همسو و با نتایج پژوهش حکیم شوشتری و همکاران (۱۳۸۷) و خدری و عسگری (۱۳۹۰) مغایر است. در تبیین این فرضیه می‌توان به نظریه یادگیری اجتماعی بندورا (۱۹۸۶) اشاره کرد. بر این اساس، مشاهده زورگویی و پرخاشگری در رفتار پدر از یک سو (در کودکان با تجربه در فرایند طلاق والدین) و قربانی شدن مادر از سوی دیگر می‌تواند به عنوان الگویی برای قلدری کردن فرزندان و یا پذیرش زورگویی باشد، لذا ساختار خانواده تأثیر معنی‌داری در شکل‌گیری رفتار مخرب در فرزندان دارد (دارویی حقیقی و شهیدی، ۱۳۹۶: ۵). همچنین نظریه مهارت اجتماعی، رفتار مخرب فرزندان را ناشی از مهارت اجتماعی نامؤثر خانواده می‌داند. در واقع وجود یک ساختار خانوادگی مسنجم اولین گام در آموزش مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی به کودکان است اما زمانی که ساختار خانواده تغییر می‌کند، امکان آموزش این مهارت‌ها به کودکان کاهش می‌یابد. مطالعات نشان می‌دهد کودکان خانواده تک‌والد از یادگیری مهارت‌های اجتماعی مناسب، آن‌طور که کودکان در خانواده‌های عادی تجربه می‌کنند محروم‌اند، زیرا مرد (زن) سرپرست خانوار، به دلیل درگیری بیشتر با مشکلات، وقت کمتری برای تعامل با فرزندان خود می‌گذارند. به نظر می‌رسد کودکان تک‌والد مهارت‌های کمتری دارند و در شناخت و درک هیجان‌های مناسب خود و دیگران شکست می‌خورند (معتمدی شارک و همکاران، ۱۳۹۵، ۹۳). ادراکات کودکان از محیط خانواده خود و به خصوص رفتارهای پدر و مادر یا سرپرستان می‌تواند به تشدید یا کمرنگ شدن قلدری دامن‌بند (رحمانی، ۱۳۹۳). ریگی^۲ (۲۰۰۷)، به نقل از بورام و ورهاگن، (۲۰۰۶)، نشان داده است که فرزندپروری نامناسب یکی از عوامل تعیین‌کننده مؤثر در رفتار قلدری است. همچنین فرزندپروری سرد با احتمال قربانی شدن در مدرسه مرتبط بوده است (ریگی، ۲۰۰۷). علاوه بر این کودکانی که به عنوان قلدر یا قربانی شناسایی شده‌اند، والدینشان را به صورت اقتدارگرا و تنبیه‌کننده توصیف کرده‌اند (بالدری و فارینگتون^۳، ۱۹۹۸، به نقل از بورام و ورهاگن، ۲۰۰۶) و روابط دوگانه‌ای با والدین و همشیره‌های خود داشتند (کانولی و امور، ۲۰۰۳). به طور کلی ناتوانی والد سرپرست در اعمال یک سبک فرزندپروری

¹. Kierman

². Rigby

³. Baldry & Farrington

سالم و مقتدرانه در خانواده فعلی و الگوگیری نامناسب فرزندان در خانواده قبلی خود به دلیل شرایط معمولاً آسیب‌زا و پرتنش زمینه‌ساز طلاق، می‌تواند فرزندان را مستعد قرارگیری در پدیده قلدری و قربانی شدن کند. جانسون (۱۹۹۶) به نقل از محمودیان و حیدری، (۱۳۸۷) در پژوهشی نشان داد که طلاق می‌تواند در روند نیل به وظایف رشدی نوجوانان مداخله کند به‌ویژه در روند جداسازی والدین و تشکیل روابط متمایز شده با دوستان صمیمی. از سویی دیگر پژوهش‌ها نشان می‌دهد که فرزندان در خانواده‌های طلاق نه تنها بیشتر دچار مشکلات رفتاری می‌شوند، بلکه بیشتر از فرزندان دووالد، نگران، گوشه‌گیر و افسرده می‌شوند، اعتماد به نفس ضعیف‌تر و احساس ناامنی بیشتری دارند (پیکو، ۲۰۰۳) که این عوامل نیز می‌تواند زمینه‌ساز هم قلدری و هم قربانی شدن در تعامل با همسالان شود.

وجود تفاوت معنادار در تجربه زورگویی و قربانی شدن در پسران تک‌والد بیش از دختران تک‌والد در این پژوهش، با پژوهش‌های زندوانیان و همکاران (۱۳۹۲) و فلیمنگ و جکوبسن^۱ (۲۰۱۰) همسو است. در تبیین این‌که تفاوت معنی‌داری در قلدری در بین دختران و پسران تک‌والد وجود دارد می‌توان به الگوهای نقش جنسیتی پرداخت که پسران پرخاشگرتر از دختران هستند. همچنین پسران بیشتر از پرخاشگری آشکار بدنی در قلدری استفاده می‌کنند و دختران بیشتر به پرخاشگری‌های ارتباطی مانند شایعه‌پراکنی رو می‌آورند. دخترها بیشتر از پسران به درون‌ریزی رفتار می‌پردازند و رفتارهایی مانند ناراحتی و افسردگی را از خود بروز می‌دهند.

به‌طورکلی نتایج این پژوهش نشان داد که بین دو متغیر مرتبط با تحصیل (سرزندگی تحصیلی و ادراک از محیط کلاس) در دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و دووالد تفاوت معنی‌داری دیده نمی‌شود، لیکن این تفاوت در زورگویی - قربانی شدن معنادار است. با توجه به پیچیده‌بودن پدیده قلدری و تأثیرپذیری آن از عوامل مختلف روان‌شناختی - خانوادگی و اجتماعی، پژوهش‌های بیشتر می‌تواند به روشن‌تر شدن این پدیده در فرزندان خانواده‌های تک‌والد کمک نموده و در برنامه‌ریزی‌های مداخله و پیشگیرانه راهگشا باشد.

ازجمله محدودیت‌های پژوهش این است که این پژوهش تنها بر روی کودکان دبستانی انجام شده و قابلیت تعمیم به رده‌های سنی نوجوانان و جوانان را ندارد، از این‌رو، پیشنهاد می‌شود در رده‌های سنی بالاتر انجام شود و در کنار ابزارهای کمی مانند پرسشنامه، از ابزارهای کیفی همچون مصاحبه و پرسشنامه و با حجم نمونه بالاتر استفاده شود. با توجه تأثیرپذیری هر یک از متغیرهای سرزندگی تحصیلی، ادراک از محیط کلاس و قلدری از عوامل متعدد، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی متغیرهایی مانند مقایسه‌های سنی/رشدی، خانواده‌های پدر سرپرست در مقایسه با مادر سرپرست،

1. Fleming & Jacobsen

ویژگی‌های شخصیتی و سلامت روان فرزندان و والد سرپرست، هوش شناختی و هوش هیجانی، تجارب آسیب‌زای قبلی و عوامل جمعیت‌شناختی خانواده فعلی را مدنظر قرار دهند.

تشکر و قدردانی

در پایان از تمامی دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این پژوهش و از تمامی افرادی که در فرایند انجام پژوهش حاضر با محققان همکاری داشتند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع فارسی

- ایرنا (خبرگزاری جمهوری اسلامی). (۱۳۹۷). ۷/۲ درصد خانوارهای ایرانی تک سرپرست هستند. کد خبر ۸۲۹۴۶۷۷۵. برگرفته از پایگاه اینترنتی به آدرس: www.irna.ir/news
- بختیاری، فاطمه و حسینی، هاجر. (۱۳۸۳). غرب و پدیده خانواده‌های تک‌والدی، مطالعات راهبردی زنان، ۲۴، ۲۳۰-۲۴۰.
- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۹۴). روان‌شناسی تربیتی. تهران. نشر ویرایش.
- چابکی، ام‌البنین. (۱۳۹۲). مطالعه بین‌نسلی رابطه نگرش به طلاق و کارکردهای خانواده در زنان شهر تهران. مطالعات زن و خانواده، ۱(۱)، ۱۵۹-۱۸۵.
- حکیم شوشتری، میترا؛ حاجبی، احمد؛ پناغی، لیلی و عابدی، شیوا. (۱۳۸۷). مشکلات رفتاری و هیجانی در فرزندان خانواده‌های تک‌والد تحت سرپرستی مادر با مقایسه با خانواده‌های دووالد: کمیته امداد امام خمینی. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، ۳، ۲۰۲-۱۹۶.
- خدیری، زهرا و عسگری، پرویز. (۱۳۹۰). مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و سازگاری فردی-اجتماعی نوجوانان تک‌والد و دووالد شهر اصفهان. مجله اندیشه و رفتار، ۵(۱۹)، ۵۴-۴۵.
- خوش‌طالع، مهسا (۱۳۹۳). رابطه سبک‌های پردازش اطلاعات و ادراک از محیط کلاس با راهبردهای مطالعه خودتنظیمی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه فردوسی مشهد.
- دارویی حقیقی، صبا و شهیدی، شهریار. (۱۳۹۶). قلدری در دانش‌آموزان و نقش خانواده در پیشگیری از آن. اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روان‌شناسی و امنیتی اجتماعی. ۷-۱.
- دهقانی زاده، محمدحسین و حسین چاری، مسعود. (۱۳۹۱). سرزندگی تحصیلی و ادراک از الگوی ارتباطی خانواده؛ نقش واسطه‌ای خودکارآمدی. مطالعات آموزش و یادگیری، ۴(۲)، ۲۱-۴۷.
- رحمانی، شمس‌اله (۱۳۹۳). رابطه فرهنگ مدرسه، ادراکات محیط خانوادگی و ویژگی‌های شخصیتی با رفتار قلدری دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر کامیاران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.

- زمانی زارچی، محمدصادق؛ غلامعلی لواسانی، مسعود؛ اژه‌ای، جواد؛ حسین‌زاده اسکویی، علی؛ صمدی کاشان، سحر. (۱۳۹۷). مطالعه پدیدارشناسانه تجارب هیجانی و ذهنی فرزندان طلاق. پژوهش در سلامت روان‌شناختی، ۱۲ (۱)، ۳۹-۵۴.
- زندوانیان، احمد، دریاپور، الهه و جباری فر، تقی. (۱۳۹۲). بررسی رابطه جو مدرسه و رفتار زورگویی دانش آموزان مقطع متوسطه شهر یزد. علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، ۹۸، ۶۲-۴۵.
- ساعتچی، محمود؛ کامکاری، کامبیز؛ عسگریان، مهناز؛ اسدی، پروا؛ معاشری، امین و محمدی تقوی، سید محمد. (۱۳۹۱). آزمون‌های روان‌شناختی. تهران: انتشارات ویرایش.
- صالحی، مهدیه؛ امامی پور، سوزان و حاجی حسنی، صدیقه. (۱۳۹۲). مقایسه اختلال رفتاری و خودپنداره دانش آموزان پسر خانواده‌های تک‌والد و خانواده‌های عادی دوره ابتدایی. تحقیقات روان‌شناختی، ۲۰، ۹۲-۱۰۶.
- محمودیان، طاهره و حیدری، پردیس. (۱۳۸۷). بررسی و مقایسه عملکرد خانواده‌های عادی و خانواده‌های متقاضی طلاق. زن و مطالعات خانواده، ۱ (۱)، ۱۸۸-۱۵۷.
- معتمدی شارک، فرزانه؛ غباری بناب، باقر و ربیعی، علیرضا. (۱۳۹۵). مشکلات رفتاری دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والدی و دووالدی از دیدگاه معلمان آن‌ها. سلامت روانی کودک، ۳ (۲)، ۸۷-۹۶.
- ملکی فاراب، ندا؛ شجاع نوری، فروغ‌الصباح؛ بستان نجفی، حسین؛ حسینیان، سیمین و لیبی، محمدمهدی. (۱۳۹۶). تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی کارکردهای خانواده در اسلام با بهره‌گیری از تکنیک پژوهش داده‌بنیاد. مطالعات زن و خانواده، ۵ (۲)، ۶۱-۹۹.
- نازک تبار، حسین؛ ملانیا جلودار، شهرام؛ حسینی درونکلانی، سیده‌زهره. (۱۳۹۴). تحلیلی بر نوسازی و کارکرد خانواده در استان مازندران. مطالعات زن و خانواده، ۳ (۲)، ۱۲۱-۱۴۹.
- یحیی‌زاده، حسین و حامد، محبوبه (۱۳۹۴). مسائل فرزندان طلاق در ایران و مداخلات مربوطه: فراتحلیل مقالات موجود. مطالعات زن و خانواده، ۳ (۲)، ۹۱-۱۲۰.

References

- Amato, P. R. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, 66, 900-921.
- Amato, P.R., & Patterson, S.E. (2017). Single-parent households and mortality among children and youth. *Social Science Research*, 63, 253-262.
- Amato, P.R. (2010). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage Family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P.R., Patterson, S., & Beattie, B. (2015). Single-parent households and children's educational achievement: A state-level analysis. *Social Science Research*, 53, 191-202.
- Bakhtyari, F., & Hossaini, H. (2004). The West and the phenomenon of single-parent families. *Women's Strategic Studies*, 24, 230-240. [In Persian].
- Barnhart, S, Maguire-Jack, K. (2016). Single mothers in their communities: The mediating role of parenting stress and depression between social cohesion, social control and child maltreatment. *Children and Youth Services Review*, 70, 37-45

- Barrett, A.E., & Turner, R.J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adult-hood: examining explanations for the relationship. *Addiction*, 101(1), 109-120.
- Biabangtd, E. (2015). *Educational Psychology*. Tehran. Verayesh Publication. [In Persian].
- Chaboki, O. (2013). Intergenerational study of the relationship between attitudes toward divorce and family functions in women in Tehran. *Woman and Family Studies*, 1(1), 159-185. [In Persian].
- Connolly, I., & O' Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 559-567.
- Darouyi Haghighi, S., & Shahidi, Sh. (2017). *Bullying in students and the role of the family in preventing it*. Presented paper at the First National Conference on Social Sciences, Educational Sciences, Psychology and Social Security. Tehran. www.symposia.ir [In Persian].
- Dehghani Zadeh, M.H. & Hossain Chari, M. (2012). Academic vitality and perception of family communication model; The mediating role of self-efficacy. *Studies in Learning & Instruction*, 4(2), 21-4. [In Persian].
- Eitle, D. (2006). Parental gender, single-parent families, and delinquency: Exploring the moderating influence of race/ethnicity. *Social Science Research*, 35(3), 727-748.
- Eşkisü, M. (2014). The Relationship between bullying, family functions, perceived social support among high school students. *Social and Behavioral Sciences*, 159, 492- 496.
- Espelage D. L., & Holt, M. (2001). Bullying and victimization during early adolescence: Peer influences and psychosocial correlates. *Journal of Emotional Abuse*, 2, 123-142.
- Fishman, H. C., & Fishman, T. (2003). Structural family therapy. In G. P. Sholevar, & L. D. Schwoeri (Eds.), *Textbook of family and couple`s therapy* (pp. 35-54). Washington Dc: American Psychiatric publishing Inc.
- Fleming, L. C., & Jacobsen, A. (2010). Bullying among middle school students in low- and middle-income countries, *Journal of Health Promotion International*, 52(1), 73- 84.
- Gentry, M. Gable, R. K., & Rizza, M. G. (2002). Students' perceptions of classroom activities. Are there grade-level and gender differences. *Journal of Educational Psychology*, 94, 539-544.
- Goldenberg, I., & Goldenberg, H. (2005). *Family therapy: An Overview* (5th ed.). Pacific Grove Brooks/Cole.
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., Ryan, R. M. (1997). Internalization within the family: The self-determination theory perspective. In JE. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children`s internalization of values: A Handbook of Contemporary Theory*, New York: Wiley. 135-161.
- Hakim Shooshtray, M., Panaghy, L., Hajebi, A., & Abedi, Sh. (2008). Emotional and behavioral problems of single parent vs. two parent children: Imam Khomeini Charity. *Tehran University Medical Journal*. 66 (3),196-202[In Persian].
- Islamic Republic News Agency (IRNA) (2018). 7.2% of Iranian households are single heads. Journalist ID: 82946775. From [http://: www.irna/news](http://www.irna/news) [In Persian].

- Khedri, Z. & Asgari, P. (2011). Comparison of personality traits and individual-social adjustment of single-parent and double-parent adolescents in Isfahan. *Journal of Thought & Behavior in Clinical Psychology*, 5(19), 45-54. [In Persian].
- Khosh Talea, M. (2014). *Relationship between information processing styles and perception of the classroom environment with self-regulatory study strategies*. M.A. Dissertation. Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].
- Kids Count Data Center (2019). Children in single-parent families by race in the United States. From www.datacenter.kidscount.org
- Kierman, N. V., Nicholas, I., Pearson, J., & Kellam, S. (1995). "House-hold family structure and children's aggressive behavior: A longitudinal study of urban elementary school children". *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 553-568.
- Livingston, G. (2018). About one-third of U.S. children are living with an unmarried parent. From www.pewresearch.org/facttank
- Mahmoudian, T. & Haidari, P. (2008). Review and compare of performance of normal families and families seeking divorce. *Journal Of Woman & Study Of Family*, 1(1), 157-188. [In Persian].
- Malczyk, B.R., & Lawson, H.A. (2017). Parental monitoring, the parent-child relationship and children's academic engagement in mother-headed single-parent families. *Children and Youth Services Review*, 73, 274-282.
- Maleki farab, N., Shojanoori, F., Bastan Najafi, H., Hosseinian, S., & Labibi, M. (2017). A grounded theory: A study of actions of the ideal Islamic family. *Woman and Family Studies*, 5(2), 61-99. [In Persian].
- Martin, A. J. (2013). Academic buoyancy and academic resilience: Exploring 'everyday' and classic resilience in the face of academic adversity. *School Psychology International*, 34(5), 488-500.
- Martin, A. J., & Marsh, H. W. (2006). Academic buoyancy and its psychological and educational correlates: A construct validity approach. *Psychology in the Schools*, 20, 205-212.
- Martin, A. J., & Marsh, H. W. (2008). Academic buoyancy: Towards an understanding of students' everyday academic resilience. *Journal of School Psychology*, 46(1), 53-83
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: resilience processes in development. *American Psychology*, 56, 227-238.
- Motamedi Sharak, F., Ghobari Bonab, B., Rabiee, A. (2016). Behavior problems of students of single-parent and two-parent families from teachers' perspective. *Journal of Child Mental Health*, 3 (2), 87-96. [In Persian].
- Murphy, J.S., Nalbone, D. P., Wetchler, J.L., & Edwards, A.B. (2015). Caring for aging parents: The influence of family coping, spirituality/religiosity, and hope on the marital satisfaction of family caregivers. *American Journal of Family Therapy*, 43 (3): 238-250.
- Nazoktabar, H., Molania Jelodar, S., Hoseini Dronkolaei, S. (2016). Issues and interventions of children of divorce in Iran: A meta-analysis of articles. *Woman and Family Studies*, 3(2), 121-149. [In Persian].
- Nelson, B.L. (2013). *Divorce Mediation and its Impact on Children* (Master thesis). Catherine University and the University of St, Minnesota.

- Nocentini, A., Fiorentini, G., Di Paola, L. (2019). Parents, family characteristics and bullying behavior: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 41-50.
- Nomaguchi, K., & Fetto, M.N. (2020). Children's bullying involvement and maternal depressive symptoms. *Social Science & Medicine*, 245, January 2020, 112695.
- Olweus, D. (1994). Annotation - bullying at school: Basic facts a defect of a school-based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 35, 1171-1190.
- Pamela, A. K., & Gail, G. S. (1998). Easing the pain of divorce through children's literature. *Early Childhood Education Journal*, 26(2), 89-94.
- Patrick, H., Ryan, A., & Kaplan, A. (2010). Early adolescent's perceptions of classroom environment, motivation, and beliefs. *Journal of Educational Psychology*, 99, 83-98.
- Pike, L. T. (2003). The adjustment of Australian children growing up in single-parent families as measured by their compliance and self-esteem. *Journal of Childhood*, 10(2), 181-200.
- Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. *Journal of Marriage Family*, 72(4), 933-946.
- Rahmani, Sh. (2014). *Relationship between school culture, family environment perceptions and personality traits with bullying behavior of high school students in Kamyaran city* (M.aster thesis), Shahid Nadani University, Azarbaijan [In Persian].
- Saatchi, M., Kamkari, K., Asgarian, M., Asadi, P., Moasheri, A., & Mohamadi Taghavi, S.M. (2012). *Psychological Tests*. Tehran. Verayesh Publication. [In Persian].
- Salehi, M., Imamipour, S. & Haji Hasani, S. (2013). Comparison of behavioral disorder and self-concept of male students in single-parent families and normal families. *Psychological Researches*, 20, 92-106. [In Persian.]
- Storksen, I., Roysamb, E., Holmen, T. L., & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(1), 75-84.
- Woessmann, L. (2015). An international look at the single-parent family. *Education Next*, 15(2), 42-49.
- Yahyazadeh, H. & Hamed, M. (2016). Issues and interventions of children of divorce in Iran: A meta-analysis of articles. *Woman and Family Studies*, 3(2), 91-120 [In Persian].
- Zamani Zarchi, M. S., Gholamali Lavasani, M., Ejei, J., Hosseinzadeh Oskouei, A., Samadi Kashan, S. (2018). A phenomenological study of emotional and subjective experiences of children of divorce. *Journal of Psychological Health*, 12 (1), 39-54. [In Persian].
- Zandavani, A., Daryapoor, E., & Jabarifar, T. (2014). The relationship between school climate and bullying behavior in high school students of Yazd. *Journal of Educational Sciences*, 20(2), 45-62. [In Persian].

Original Research

A Comparison of Perceptions of Class Environment, Educational Vitality, and Bullying among Single-Parent and Two-Parent Children Rezvan Mirjalili¹ Ahmad Zandvanian² Maryam Salehzadeh³**Abstract**

Considering the sharp increasing rate of single-parent families and the problems faced by such families which influence the children in this environment, it is important to study their educational and behavioral problems in single-parent and two-parent families. Therefore, this study was conducted to compare the student's perceptions of the classroom environment, educational vitality, and bullying among two-parent and single-parent students. The research method was causal-comparative. In order to achieve the above-mentioned goals, sixty-nine pupils from single-parent families (forty children with divorced parents, and twenty-nine with deceased parents) who were studying at elementary schools in the city of Yazd, Iran were selected through convenience sampling. Sixty-nine other students from two-parent families were also selected as the control group. The participants in the control group were ensured to be matched to the single-parent students in terms of variables, such as gender, educational level, physical conditions, and educational performance. The instruments of the study included Perceptions of the Students questionnaire from Gentry, Gabal & Riza (2002), Educational Vitality Questionnaire from Hossein Chari & Dehghani Zadeh (2012), and Illinois Bullying scale (2001). The data were analyzed through inferential statistics, namely paired samples t-test and independent samples t-test as well as Wilcoxon test and Mann-Whitney U test. The results revealed that there was no significant difference between perceptions of classroom environment and educational vitality among single-parent and two-parent students. However, the rate of bullying among single-parent students was significantly higher than the students from ordinary families. Furthermore, there was no significant difference between the level of perception of the classroom environment and educational vitality among single-parent boys and girls. Nevertheless, the rate of bullying among single-parent boys was higher than that of girls. The results of this study can prove that the conditions of children from single-parent families can lead to such behavioral problems as bullying.

Keywords: single-parent, two-parent, class environment, academic vitality, bullying.

¹ .M.A in Educational Psychology, Yazd, Iran (Corresponding Author) e.mirjalili1370@gmail.com

² .Assistant Professor, Department of Education, Yazd University, Yazd, Iran

³ .Assistant Professor, Department of Psychology, Yazd University, Yazd, Iran

Submit Date: 2020-01-27   Accept Date: 2020-11-14

DOI: 10.22051/JWFS.2020.30051.2351